

Polja

časopis za kulturu, umetnost
i društvena pitanja
novi sad – godina XXX

cena 60 dinara
decembar '84

broj 310

ALAN DANDES: KA
PSIHOLOGIJI
PREDANJA
KARL ULMER:
UMETNOST I
FILOZOFIJA
ZVONKO
MAKOVIĆ:
VRIJEME IZ PRIČA
BOŽIN PAVLOVSKI:
SAN I SMRT
ZLATKO
KRAMARIĆ: NOVE
MOGUĆNOSTI
ROMANA
APSURDA
ATANAS
VANGELOV:
POSTUPAK I DELO
VLADIMIR
GARJANSKI:
BELEŽNICA

govorenje i interes

vladimir biti

Mi ne govorimo zato da bismo prenosili obavijesti, već zato da bismo ovladavali situacijama. Put do te važne spoznaje bio je dugo zakrčen izoliranim poimanjem jezika kao sustava, ali čim se govorne manifestacije vrte u sklop čovjekova komunikacijskog djelovanja, spoznaja je opet nadohvat ruke. Iako za čovjeka kao vrstu svojstveno, govorenje je samo jedan od načina njegova očitovanja u svijetu. Razvitak komunikacijske sposobnosti počinje formama znatno nižeg stupnja značenjske raščlanjenosti. Prije no što se aktivira govor, ti prvi pojavni oblici iskazivanja subjekta moraju proći kroz složen proces socijalne artikulacije. Kretanja što je ruka crta u zraku, isprva još vođena provalom teško odgonetljivih osjeta, postupno se pripitomljuje u gestu pokazivanja. Vrisak koji u početku još znači sve i stoga ništa, malo pomalo razgraničuje svoj obuhvatni smisao i naboj. Tako proces komunikacijskog sazrijevanja jednu za drugom uvodi tehnike koje redukcijom sredstava povećavaju svoj učinak. Sputavajući i usmjeravajući tlak vlastitih nagona, čovjek kod drugih ostvaruje prepoznatljivije i dugotrajnije rezultate. To upozorava na komunikacijsku narav njegova ponašanja, kojemu se životno-važno radi o djelotvornosti. Umjesto kao plod »majstorisanja« ili želje za moći, djelotvornost se, shvaćena na taj način, iskazuje kao *conditio sine qua non* egzistencije. To znači da se čovjek, hoće li opstati, mora u svojim očitavanjima prilagoditi drugome. Budući da ta prilagodba nije punktualne nego procesualne prirode, točnije bi zapravo bilo reći da se čovjek mora drugome uvijek iznova prilagođavati. Socijalizacija nije stvar njegova slobodnog izbora. Sve i da hoćemo, mi ne možemo ne komunicirati. O tome najbolje svjedoči onaj šutljivi sudionik formalne konverzacije koji, uskraćujući fraze, komunicira svoju nedruželjubivost. Ricoeurovim riječima iz *Filozofije volje*: mi imamo svoj način da biramo i da se biramo koji sami ne biramo. Majstorstvo i želja za moći aktiviraju se u komunikacijskoj djelotvornosti istom kao izvedenice te osnovne konstelacije.

Viden u svjetlu iznudenosti, govor proizlazi iz nedostatka koji u danom trenutku pokažu niži oblici komunikacijskog djelovanja. Oni su još odviše izravni u načinu kako uspostavljaju svoje značenje, pa stoga u danom trenutku više ne izazivaju željeni učinak. Umjesto da zagospodari situacijom koja mu stvara nelagodu, komunikacijski subjekt ostaje u njezinoj vlasti. Potčinjenost njegova položaja naglašava osjećaj nezadovoljstva kojega se on unutar raspoloživa komunikacijskog dijapazona nema načina riješiti. To ga tjera na pokušaj da u sferu *znajnja* o preseli neki komunikacijski postupak koji još obitava u sferi *znajnja za*. Kraćom ili duljom akumulacijom, taj je postupak bio pounutren, ali je ostao nepovanšten stoga jer se za njim još nije bila stvorila neodgovorna potreba. Sad ga, međutim, valja premjestiti iz priručnosti u predručnost. Sve dok se to ne dogodi, dok taj komunikacijski postupak ne bude ovjeren u procesu razmjene, njemu će nedostajati onaj stupanj uobličivosti koji mu u svi-

jesti može osigurati samo govorna artikulacija, tako što njegovo značenjsko polje razgraničuje mehanizmima društvene komunikacije. Govorni čin ispunja jedan manjak u položaju govornog subjekta, koji se nikako drugačije ne može ispuniti. To je napokon logično, jer da se to može učiniti drugačije, do govorenja nikad ne bi ni došlo. Koliko god jednostavnom ta spoznaja ipak izgledala, ona ima za neizbježnu posljedicu opovrgavanje jednog dugotrajnog i dalekosežnog shvaćanja jezika, koje je iz sebe generiralo niz pogrešnih zaključaka. Ako govornik ne raspolaže sadržajem svog izričaja prije no što ga formulira nego tek poslije, onda se jezična komunikacija ne sastoji u prenošenju obavijesti. Govornik naprosto nema obavijest koju bi trebao preneti, već će je u neku ruku imati tek kad je prenese. Ta je spoznaja ponukala još Wittgensteina da u *Filozofijskim istraživanjima* primijeti kako se govorenje zbiva kao čin. Ključna razlika prema prenošenju obavijesti je u tom što smisao čina nikad nije u potpunosti pod kontrolom djelatnog subjekta, jer on njime iskoračuje u društveni prostor teško sagledljivih parametara. Kao što precizira Max Weber u klasičnoj definiciji djelovanja³, da bi se neko ponašanje oformilo kao čin, nije dovoljno da bude ispunjeno subjektivnim smislom. Nužno je da to ponašanje bude u svojoj orijentaciji prepoznato od drugih. To se zbiva preko širih pragmatičkih koneksa, djelatnih shema koje osmišljavaju pojedine činove uvršćujući ih u odgovarajuće »scenarije«. »Scenariji« ili – kako ih Weber zove – »tipovi tijeka djelovanja«⁴ imaju iznadsubjektivnu valjanost i opstoje kao kolektivno usvojeni obrasci ponašanja. Prema tome se efekt jednog govornog čina ne pokazuje isključivim rezultatom namjere govornog subjekta, već je uvijek od manjeg ili većeg stupnja povezan s položajem što ga izričaj po svom objelodanjenju zauzima u odgovarajućoj pragmatičkoj svezi. Stupanj se ovisnosti izričaja o recepciji dakako mijenja, ali je važno imati na umu da ga tek recepcija može konstituirati kao čin.

Koliko je taj uvid temeljan, vidi se po tome što priziva u svijest supstancijalnost jezične »odjeće« za razumijevanje onoga što se njome »zaodijeva«. Tek posredovanjem uobličivanja stječe izričaj svoj status u sklopu komunikacijskih tehnika jedne zajednice, a tek posredovanjem toga statusa svoj sadržaj. To znači da kad govorni subjekt nešto kaže, on ne može izbjeći da time što je kazao nekako djeluje, kao ni da tim djelovanjem prouzroči nekakav učinak u adresata. Učinak će odlučiti o načinu djelovanja, a način djelovanja o tome što je kazano. U raspravi *Kako djelovati riječima*⁵ Austin je ravno bogatu argumentaciju u prilog te tri nerazdružive dimenzije svakog govornog izričaja – lokuciji, ilokuciji i perlokuciji – koje u različitim situacijama međusobno uspostavljaju različiti hijerarhijski odnos. Ovisno o uspostavljenom odnosu, jedna od dimenzija dobiva prevagu. U slučaju da je to lokucijska, pretegnut će propozicijski sadržaj ili referencija izričaja, ako je ilokucijska, bit će to struktura iz-

mački teoretičari govorne interakcije Hans Hannappel i Hartmut Melenk. U svojoj knjizi o svakodnevnom jeziku on razlikuju namjeru i uzrok govornog djelovanja, objašnjavajući to ovako:

«Ako izričaju ne mogu pripisati nikakvu namjeru, on je za mene besmislen; sve dok tražim namjeru, odgađam razumijevanje i ako je ne nađem nisam razumio ništa. Tek pošto je nađem, mogu pitati za uzrok. Monika oponaša Achimovo grickanje noktiju. Zašto? Da bi ga od njega odvikla. Zašto? Jer ga se u društvu sramila, jer to smatra nehigijenskim, jer je to radila njena majka itd.»¹⁹ Pridodamo li tom objašnjenju da uvijek baš ne uspijevamo razumjeti namjeru dok se ne zapitamo o uzroku, možemo zaključiti da perlokucije leže poglavito u sferi uzroka i da u govornom djelovanju funkcioniraju kao pokretački motivi. To komplicira pitanje odgovornosti govornog subjekta za jezičnu manipulaciju, jer uvlačenje govornih činova u strategije usmjerene uspjehu ne pripisuje toliko njegovu predumišljaju koliko složenoj situaciji pretpostavki koja ga je ponukala na takvo ponašanje. U tom smislu, «ima mladenačkog šarmata u tome kad se s namještaja danima ne otire prašina» nije samo perfidna reformulacija neke bezazlene rečenice (npr. «Ti si neuredna žena»), reformulacija koja hoće manipulirati tamo gdje bi se mogla sporazumijevati, već je postava koja svojim pojavljivanjem indicira specifična ograničenja položaja govornog subjekta, a preko toga, dakako, i «povijest» njegovu «slučaja». Budući da se komunikacija odvija u složenim sklopovima pretpostavki koji komunikantima doznaju određene uloge, perlokucijski su učinci manje-više neizbježni. Za razliku od ilokucija koje se odigravaju unutar društveno profiliranog *Lebenswelta*, u potpunosti njime određene, perlokucije interagiraju u pretpostavke toga svijeta da bi ga prilagodile potrebama svojih subjekata. Ako se one, prema tome, mogu proglasiti manipulacijom s gledišta onih koji u strukturi danog *Lebenswelta*, njegovih situacija i tehnika suobraćanja zauzimaju položaj koji ih zadovoljava, s gledišta onih koji takav položaj nemaju perlokucije se iskazuju kao jedini autentični, ako čak ne i kao jedini mogući, govorni činovi.

Zadržimo se na tom uvidu, jer on dovodi u pitanje ne samo Habermasovu koncepciju jezičnog sporazumijevanja, već onkraj nje prije svega Wittgensteinovu teoriju jezičkih igara, na koju se, preko Austina i Searlea, vezuje bogata linijarentnih pragmatičkih istraživanja, pa tako i Habermasovo. Prijepono mjesto teorije jezičkih igara, kojima Wittgenstein podrazumijeva djelatne sklopove jezičkih komunikata, u apsolutnoj je primarnosti tih igara. Kao «prafenomen», jezička je igra termin koji sve objašnjava a da sam ne podliježe objašnjenju. U tom smislu, ona nije ni istinita ni lažna, već jednostavno postoji poput života da bi priskrbila parametre jezičnu djelovanju i njegovu razumijevanju. U glasovitoj paragrafu knjige *O izvjesnosti* postavlja se to ovako: «Ako je istina ono što se temelji, onda temelj nije ni istinit niti pak lažan». Stoga Wittgenstein ne vidi zadatke filozofije u utvrđivanju temeljne strukture bitka, već u ovladavanju određenim pojmovima koji su posredovanjem te strukture konstituirani kao opća mjesta svakodnevnog življenja i mišljenja. Pojmovima valja ovladati tako da se otkriju pravila igre kojima se oni u upotrebi prilagode vaju umjesto – kao dosad – da se fiksiraju predmeti s kojima se oni podudaraju. To je razlog da se u prosedeu odstrani objašnjenje za volju opisivanja.¹⁷

Uza sve razrade i obogaćenja koja je doživjelo u teoriji govornih činova, očitano shvaćanje jezičnog sporazumijevanja nije se u njezinu sklopu bitnije promijenilo. Štoviše, ono je tu bilo unekoliko radikalizirano, jer su teoretičari govornih činova pokušali fiksirati parametre «jezičkih igara», dok se Wittgenstein – promišljeno ili ne – u to nije upuštao. Svakako, na jednom je mjestu *Filozofijskih istraživanja* zapisao da je utvrđivanje značenja nekih riječi nalik pokušaju da se «rastrgna paučina sastavi prstima». Utvrdjivanje njihova značenja uglavilo bi povratno i njihovu upotrebu, dovelo na polemicu po kojoj se više ne bi dalo hodati. Ali mi, kaže Wittgenstein, želimo hodati pa nam je potrebno trenje; stoga se vratimo na hrapavo tlo!¹⁸ S gledišta rezultata do kojih je doveo razvitak teorije govornih činova, taj se paragraf *Filozofijskih istraživanja* pokazuje dalekovidnim u svojoj opreznosti. Wittgenstein još ne zabacuje razliku između jednostavnih i složenih pojmova. Razmatrajući posljednje, on navodi jedno mjesto Augustinovih *Ispovijesti* koje glasi: «Što je, dakle, vrijeme? Ako me nitko ne pita, znam. Ako upitan želim objasniti, ne znam». U obrazloženju Wittgenstein izvodi da ono što složeno

nim pojmovima daje prepoznatljivu semantičku jezgru nije jedinstvo njima pokrivenog predmeta, već «obiteljska srodnost» njihove upotrebe, komplicirana mreža sličnosti koje se međusobno prožimaju i ukrštaju. Zato je takve pojmove nemoguće kazati, već samo pokazati.¹⁹

To je proniknuće koje nas vraća na ograničenost imanentnu govoru kao komunikacijskom sredstvu. Govor nije samo napredak prema nižim formama komunikacijske kompetencije, već je i njihovo iznevjerenje. Da bi to oprizorio, Paul Watzlawick, u izvršnoj knjizi koju je sa svojim suradnicima napisao o pragmatički ljudskih odnosa, razlikuje dva bitna načina kojima predmeti ulaze u komunikaciju: analogiju i imenovanje. Dok se imena vezuju s predmetima arbitrarno, analogije sadrže prema njima viši stupanj nalikosti. Analogijska komunikacija koja se pretežno oslanja na intonaciju, geste, mimiku, dakle oblike koji više konotiraju no što denotiraju, pridržava sebi široko područje odnosa na kojemu je komunikacija imenovanja (autori je zovu digitalnom) beznačajna: to su odnosi prema ljubavnicima, ljubimcima maloj djeci, poremećenima i sl. Tu bi digitalna komunikacija sa svojim neusporedivo višim stupnjem raščlanjenosti logičkih relacija bila neumjesna ili čak neupotrebljiva. Ukratko, analogijska komunikacija pristaje prenošenju odnosa, digitalna prenošenju sadržaja. No, budući da je prenošenje sadržaja rezultat razvitka čovjekove govorne kompetencije, ono se nikad ne pojavljuje samostalno, nego samo, s obzirom na temeljno prenošenje odnosa. Stoga autori smatraju odnosni i sadržajni aspekt nerazdvojnima dimenzijama svake govorne komunikacije. Nije, štoviše, uputno odviše strogo vezivati odnosni aspekt za analogijsku, a sadržajni aspekt za digitalnu komunikaciju, jer verbalno ponašanje tendira metakomunikaciji baš koliko i neverbalno konvencionalizaciji.²¹

Čovjek se može složiti s ovim postavkama, ali neka pitanja ipak ostaju otvorena. Ako sadržaj govornog izričaja počiva na odnosu među komunikantima koji je postavljen formom govornog izričaja, onda valja reći da ta forma ne određuje odnos onako kako određuje sadržaj. Na to su svojom kritikom pojma odnosnog aspekta u spomenutoj knjizi o svakodnevnom jeziku skrenuli pažnju Hannappel i Melenk. Nisu sve pretpostavke o partneru, koje uvjetuju govorno očitavanje, vezane za odnos među komunikantima. Tako, recimo, pretpostavka *A ne voli strance* može uvjetovati način kako ću ja oblikovati izričaj upućen A-u, ali se ne tiče našeg međusobnog odnosa. Za razliku od odnosa prema partneru, u pretpostavci o partneru radi se o trenutnom snimku.²¹

Posrijedi je korisno razlikovanje, jer mi u svakodnevici ulazimo u različite tipove odnosa, od onih koji raspoložu do onih koji ne raspoložu svojim povijestima. S obzirom, pak, na to kome se obraćamo – poznatom ili nepoznatom sugovorniku – različito će se aktivirati motivacijsko polje našeg izričaja. U kratkotrajnim i prigodnim govornim razmjenama koje se pokoravaju standardnim interakcijskim shemama, odnos prema partneru ne može, naravno, biti individualan. Komunikacija će se otvoriti punodom manje-više prepoznatljivih uloga, doznačenih situacijom razmjene, kretati se i završiti unutar kakva ustaljenog obrasca. Zato će i forme izričaja biti «naručene» «scenarijem» komunikacijske situacije. Drugačije se to zbiva u interakciji partnera koji dijele neku komunikacijsku povijest, pa su manje vezani parametrima slučajne situacije razmjene, a više odrednicama «pozicije» njihova odnosa, međusobnog poznavanja i sl. U tom sklopu referencija izričaja širi se izvan stroge sheme interakcijskog scenarija, razrastaju se njihove emotivne i spoznajne implikacije, govor prerasta u «davanje na znanje», itd. Ukratko, forme izričaja umjesto da budu «naručene», same prizivaju «scenarije» u okviru kojih će realizirati svoj sadržaj.

To, nadalje, upozorava da bi «blok» odnosnog aspekta valjalo potanje raščlaniti prema tome u kojoj se sferi odnosa otvara polje govornog sporazumijevanja. Slijedeći poznatu van Dijkovu distinkciju,²² za početak možemo grubo reći da se odnos među dionicima komunikacije zasniva bilo na *situacijskim*, dakle fizičko-biološkim, ili na *kontekstualnim*, dakle spoznajnim parametrima. U slučaju da se zasniva na prvima, izričaj se generira iz sfere govornikova znanja za. To je znanje kojim svaki prirodni govornik ovladava u procesu usvajanja vlastitog jezika i koje se pohranjuje u vrlo duboke slojeve njegove svijesti. Vezujući se za Jamesovo razlikovanje poznavanja i znanja, predloženo još u njegovim *Načelima psihologije* 1890. godine, te za Schütz/Luckmannovo razdvajanje općeg i posebnog znanja iz njihova poznatog djela *Strukture te*

života, Margarith Kreckel je predložila za tu vrstu znanja naziv *zajedničko znanje* »shared knowledge), s obzirom na to da se pojedinac preko njega udružuje s pripadnicima svoje zajednice. Ono je usvojeno komunikacijom s bliskim osobama koja je svojom učestalošću i dugotrajnošću imala prilike izgladiti deformacije individualnog poimanja. Osim retrospektivne, usuglašavanju toga znanja pridodajeta je i prospektivna dimenzija, u obliku potrebe (ili čak nužde) da se s bliskim osobama dijele buduće aktivnosti. Tako se zajedničko znanje, kao temelj spoznajne kompetencije individue, izgradilo pod tlakom modusa percepcije karakterističnih za socijalne mikrostrukture.

U slučaju da se odnos među komunikantima temelji na kontekstualnim obilježima situacije, izričaj će se generirati iz sfere govornikova znanja o. *Znanje* o ili, prema Kreckelovoj, *opće znanje* (common knowledge), plod je interakcije s osobama iz šira okoline ili je stečeno iz knjiga, filmova, televizijskih emisija, predavanja i sl. Stječući ga, individua nije bila prinuđena sužavati jaz između vlastitih pojmova i pojmova što su ih posredovali njezini interakcijski partneri, pa joj je bila ostavljena veća sloboda razilaženja s njima. Budući da je to razilaženje bilo potrebno obrazložiti, *opće znanje* odlučuje se većom eksplicitnošću i artikuliranošću. Iako nije nužan uvjet disponiranja vlastitim jezikom – kao što je, uostalom, primijetio još Benjamin Whorf²⁴ – opće znanje pospješuje i obogaćuje govornu sposobnost, omogućujući širi raspon kontakata i uzdiže pojedinca nad puke fizičke zadanosti njegove egzistencije.

Načinom kako su ovdje odvojeni, zajedničko i opće znanje korespondiraju iz gnoseološke sfere s dvama segmentima svijeta života, čije je razlikovanje u *Teoriji komunikacijskog djelovanja* predložio Jürgen Habermas.²⁵ U svojevrsnom ontološkom pandanu spomenutoj gnoseološkoj podjeli, Habermas sugerira da se *Lebenswelt*, kao referencijska podloga što je govorni izričaj aktivira u komunikacijskoj radnji, razdvoji u *objektivan* i *društveni* svijet. Društveni bi se pak svijet dalje mogao podijeliti na *vanjski* i *unutrašnji*. Time bi Habermas, dakako, želio priskrbiti zasebno djelatno polje svakom od svojih triju temeljnih zahtjeva važenja: istinitosti, ispravnosti i vjerojatnosti. Ostavljajući načas po strani raspravu koliko se te referencijske sfere mogu vezati za pojedine razrede govornih činova, očigledna je plodnost takve zamisli. Ona uspješno osvjetljava različite stupnjeve uvjetovanosti sadržaja govornog i izričaja odnosom što ga on uspostavlja među komunikantima. Teškoće Habermasove teorije stoga ne izviru odatle, već iz shvaćanja da govorni činovi određuju svoje situacije. Iz onog što smo dosad rekli, međutim, proizlazi da nije govorni čin taj koji priziva, već prije taj koji je prizvan svojom situacijom. Hoćemo li to uvažiti, morat ćemo istinitost, ispravnost i vjerojatnost odvojiti od konstativa, regulativa i ekspresiva i vezati ih za prrodu komunikacijskog odnosa u koji ulaze govornik i njegov slušalac.

Poslužimo se primjerom. Uzmimo da ja svom slušaocu priopćim: *Pet je sati*. Po Habermasovoj tipologiji, radi se o konstativu koji bi u skladu s uvjetima prikladnosti svog razreda morao referirati, u ovom slučaju, na sadašnje stanje stvari. Ali kad bi moj slušalac denotirao izričaj na taj način – potpuno bi promašio njegovo pravo značenje. Referencijsko polje nije komunikacijska situacija, nego komunikacijska povijest koja obuhvaća prošlost i budućnost našeg odnosa. Ja, dakle, ne *govorim* da je pet sati, nego tu činjenicu *dajem* na znanje. To znači da moj izričaj svojim implikacijama prekoračuje sferu zajedničkog znanja i da ja svog sugovornika ne vidim samo kao predstavnika kolektiva na koga sam upućen pukim fizičkim danostima podrijetla i jezičkog odgoja, već i kao individuua s kojom dijelim više sfere društvenosti. Ovisno o okolnostima, *Pet je sati* uspostavit će svoje važenje u referencijskoj zoni bilo ispravnosti ili vjerojatnosti, ali uvijek kao nastavak (i predujam) jednog dijaloga, čak i u slučaju da neposredno prije (ili poslije) te nije bila izgovorena nijedna druga rečenica. Sama istinitost ne bi bila dovoljna da se jedno tako banalno saopćenje pojavi i, kao što je primijetila Barbara Herrnstein Smith,²⁶ «ako me nitko čuje govoriti *Pet je sati*, razlozi što sam to rekla nesumnjivo će biti krupniji od toga da je upravo tada bilo toliko sati, jer u svakom je trenutku nekoliko sati, ali ja ne izgavam vrijeme neprekidno tijekom dana».

Ako bismo sada, na ovoj etapi argumentacije, iznova pokušali definirati konstituense odnosa među dionicima jedne govorne radnje – odnosa koji će zatim odrediti značenje te radnje i sadržaj izričaja kojim je ona realizirala – mogli bismo sa-

žeto reći da su ti konstituenti s jedne strane situacija koja je odredila formu izričaja, a s druge forma koja je odredila njegovu situaciju.

Budući da ta dva određenja pripadaju različitim fazama izričajnog procesa, prirodno je očekivati da ni njihovi nosioci ne mogu biti isti. Zasad se zadovoljimo definicijom izričaja kao procesa indiciranja govornikove situacije. Formom u kojoj se objavljuje on uspostavlja određen odnos između situacijskih parametara. Taj odnos – kontekst izričaja – objašnjava zašto ga je govornik ustrojio na upravo dani način. A tim objašnjenjem, napokon, govornik daje na znanje kako doživljava odnos prema sugovorniku.

Tako, recimo, ako je izričaj *Pet je sati* uputim svojoj ženi, on može značiti: »Evo, veče je pola sata prošlo otkako su trebali doći tvoji prijatelji, a mi ovdje sjedimo kao idioti i čekamo, umjesto da se bavimo pametnijim poslom. Satima sam obilazio trgovine tražeći čokoladu za njihovu djecu, sutra ujutro imam predavanje, sad će se oni na kraju još i pojaviti, ti ćeš ih tu držati do ponoći, ja se neću stići pripremiti... To su prijateljstva koja ti sklapaš, uvijek izvučemo deblji kraj, beskrajo si naivna, itd.« Prednost sažete formulacije *Pet je sati* prema upravo izloženoj ekstenzivnoj, vidi se, međutim, u tom što ona može značiti sve to (i više), ali ne mora, pa je, prema tome, saopćenje koje govorniku omogućuje djelovanje, a pri tom prišteduje njegove konzekvencije. Dakako da baš to što govornik računa s konzekvencijama, upozorava da se njegov izričaj formira unutar određenog sklopa pretpostavki koji ga čini svojim zakonitim proizvodom. Očevidno je da taj skop – kontekst izričaja – više nije vezan za fizičko-biološke sastavnice komunikacijske situacije i da ih u koječemu nadilazi. On zadire u prošlost i budućnost jednog odnosa, dodirujući njegove složene i brojne implikacije koje se, naravno, ne zaustavljaju samo na tom odnosu, dakle u sferi unutrašnjeg (društvenog) svijeta, već pogađaju i samu ustanovu braka u njezinim mikro i makrosocijalnim relacijama, dakle parametre vanjskoga (društvenog) svijeta, itd. Ženi neće biti teško prizvati cijeli taj kontekst, jer poznaje »scenarij« pa može jednostavno prešutjeti odgovor ili zaustaviti nepoželjni razvoj dijaloga kakvim: *Sad će oni, dušo. Možda im mali spava.* Ali ono što je bitno za razumijevanje govornog izričaja i djelovanja u cjelini promiče nam, ako ne uočimo da taj isti »scenarij« čija se matrica, baždarena dugom komunikacijskom povijesti, na saopćenje *Pet je sati* aktivira u ženinoj svijesti u svim opisanim dimenzijama – samom govorniku nije prezentan u trenutku formiranja izričaja. Da mu je prezentan, on *Pet je sati* uopće ne bi ni izgovarao. Čemu da se sve po ne znam koji put ponavlja, kad rješuje tog problema ionako nadilazi pojedinačne – bilo njegove ili ženine – snage? Motivacija ovog govornog čina morala se pokrenuti u dubljim ili, ako se tako hoće, tjelesnijim slojevima svijesti. Na to je morao misliti Wittgenstein kad je rekao da mi govornom ne obavješujemo, već se očitujemo.²⁷ Jedan unutrašnji proces traži svoje vanjske kriterije; osjeća li i žena sve implikacije situacije svoga supruga? Samo slušalac daje govorniku priliku da poveže, razabere i time doživljava fiksira pobude koje mu inače izmiču, a preko tih pobuda zatim, eventualno, rasvijetli i dio vlastita položaja u strukturi svijeta života.²⁸ Govorno je djelovanje, prema tome, jedinstven način da se *uzroci* naših postupaka procesom njihove prezentacije drugome preobrazu u našoj svijesti u *namjere*. Ono što je u početku postojalo samo kao – lijepom Merleau – Pontyjevom formulacijom – »praznina koja baca ključ u gustomoć bitka«, razastire se pred slušaocem u svojoj jezičnoj i time specifično društvenoj kakvoći. Jedna gotovo tjelesna nelagoda ulazi u polje značenja obilježeno jezičnim procedurama zajednice, omogućujući subjektu da svoj pasivni zamijeni aktivnijim položajem, tako što će zauzeti društveno ovjereniju razinu postojanja. Tek prepoznavanjem toga dubinskog interesa pribavlja se govornom djelovanju neopravdano izgubljen egzistencijalni priključak. Za razliku od npr. gestualnih oblika čovjekova komunikacijskog očitovanja, zadatak je govora osiguravanje postojanja na višim razinama stratifikacije svijeta života. Zaposjedanjem viših razina, u sferi tzv. društvenog svijeta, govorni subjekt stavlja u svoju službu parametre nižih razina i tako širi svoj utjecaj i moć. Više razine raspoložu bogatijim i rafiniranijim komunikacijskim »scenarijima«, omogućuju veći broj različitih uloga koje subjekt može svojim govornim djelovanjem preuzeti i, s obzirom na to da se te uloge lakše prepoznaju kao uloge, daju subjektu priliku da se oslobodi materijalne odgovornosti za posljedice poduzete akcije.²⁹ Ne može odgovarati za svoje postupke

netko tko nije njihov pravi začetak; ili, rečeno još točnije, on ne može odgovarati tako kako bi odgovarao začetak. To znači da će govorni subjekt ipak povući određene posljedice, ali se one neće ticati toliko njegove materijalne koliko njegove društvene egzistencije. I posljedice će se, dakle, realizirati u istoj sferi u kojoj se prethodno realizirao govorni čin.

To je neobično važno držati na umu, jer upozorava da različite vrste govornih akcija podrazumijevaju različite vrste odgovornosti. Stupanj odgovornosti povezan je sa stupnjem zahtjeva za priznanjem što ga govornik svojom radnjom postavlja. U svakoj svojoj, pa i najmanjoj manifestaciji, govorenje služi učvršćivanju subjektova položaja u strukturi *Lebenswelta*. Kao što je u vezi s tim primijetila Barbara Herrnschein Smith. »Informacija je roba stanovite vrijednosti i mi je obično ne tratimo ili ne darujemo *gratis* bilo kome tko se zatekne kraj nas. Nasuprot tome, mi je razmjenjujemo u određene svrhe ili je ulažemo za neki dugoročan prihod. Drugim riječima, mi ćemo biti spremni opskrbiti svoje slušaocem informacijom ako će taj naš čin *njih* učiniti spremnima da djeluju u skladu s našim interesima...«³¹

Kako, međutim, raste zahtjev za priznanjem, kako se rafinira govorno očitovanje da bi subjektu pribavilo postojanje u višim sferama društvenoga svijeta, tako istodobno raste rizik govornog djelovanja i tako se povećava njegov ulog. U svojoj studiji *Preobražavanje doživljava u sintaksu pripovjednoga teksta* Labov svoje prošlo iskustvo, ako svojoj reprodukciji žele osigurati uspjeh, moraju preduhitriti ravnodušni pravorijek adresata »pa što?«³² Prepričavanje doživljava složena je govorna radnja čije važno obavljanje, kao što Labov pokazuje, ne spada nužno u kompetenciju svakog prirodnog govornika. Zato ono podrazumijeva rizik u mjeri ugleda što ga sobom donosi. Taj rizik i taj ugled ne premašuju još, istina, mikrosocijalne relacije. Svakodnevna priča ima prepoznatljivu strukturu i manje – više ograničen repertoar postupaka, tako da je polje autorstva što ga subjekt može obilježiti svojim kazivanjem unekoliko suženo. Ali govorno djelovanje može uključiti i više aspekata položaja govornog subjekta u strukturi svijeta života, i one dimenzije njegova postojanja u zajednici koje nadilaze mikrosocijalnu uvjetovanost. Tada govorni subjekt povlači raskantniji potez u stalno otvorenoj komunikacijskoj igri sa svijetom, potez koji dovodi u pitanje strateške točke njegove »pozicije« i čiji će odaziv zbog toga morati planirati sa znatno više pažnje.

Ali čak i kada tako krupan potez nije posrijedi, interesom govorne radnje ostaje poboljšanje subjektova položaja u sklopu svijeta života. Kad se ne bi radilo o tom, čovjek ne bi imao razloga komunicirati. On komunicira iz nužde dopunjavanja vlastite egzistencije. Egzistencija teži dopuni u skladu s manjkom što ga u njoj otvara položaj u strukturi danog *Lebenswelta*. Taj položaj definira situaciju koju subjekt mora svladati da bi se održao. To je ono što u temelj njegove govorne djelatnosti stavlja zahtjev moći i što, zatim, opovrgava Wittgensteinov i Habermasov pokušaj harmonizacije jezičnog sporazumijevanja. Ako se tu još može govoriti o igri, onda vjerojatno samo u onom smislu u kojem igre predstavljaju politika, trgovina ili rat.³³ Krajnji cilj govorenja nije u tom da bi se nešto reklo, pa ni u tom da bi se bilo shvaćeno, već u tom da bi se priskrbilo priznanje vlastitoj egzistenciji. Ali da bi se to postiglo, nužno je prethodno nešto reći u tom što se reklo biti shvaćen.

Ako takav zaključak zvuči odviše drastično, onda treba reći da samo on daje objašnjenje zašto se ljudska komunikacija razvila preko okvira pripočaja dostatnih za biološko održanje života. Da se ne radi o održanju jastva u svim njegovim složenim društvenim dimenzijama, kaže Paul Watzlawick, »ne bi postojalo mnoštvo osjećaja što ih ljudi imaju jedni za druge i mi bismo živjeli u svijetu u kojemu ne bi bilo ničeg osim čiste svrsishodnosti, u svijetu bez ljepote, poezije, igre i humora.«³⁴ Ovakvo, moglo bi se u replici primijetiti, živimo u svijetu u kojemu afirmacija govornog subjekta podrazumijeva instrumentalizaciju njegovih slušalaca. Pristanak na slušanje podrazumijeva čitav niz rizika i obaveza. Kada smo pristali čuti svog sugovornika, mi smo se složili preuzeti i posljedice onoga što smo čuli: složili smo se uzeti u obzir njegova obećanja, molbe, isprike i zahtjeve. Obvezali smo se, zatim, razumjeti što on misli, zaključiti o okolnostima koje su prouzročile njegov izričaj i postupati u skladu s informacijom koju smo tako dobili. Naposljetku, slušanje znači ustupanje manje ili veće količine vlastite pažnje, odricanje od svoga prava na riječ i u tom smislu krajnje neobično dobrovoljno stavljanje pod

prisilu.³⁵ Stoga, ako je govorenje zaista svojevrsno »porobljavanje« slušalaca, dimenzije toga »porobljavanja« daju naslutiti da njegovi objekti nalaze sa svoje strane u njemu vlastit interes.

Razrađujući spomenute Labovove postavke, Mary Louise Pratt pokušala je pokazati da se temeljni interes slušanja u zadobivanju prava na sud. Sudeње može poprimiti razne oblike – pravorijek na kraju izvedbe ili negodovanje u njezinu toku – ali, načelno, njegova važnost raste tako kako se povećava ambicioznost govorna pothvata. Zapažanje Prattove, međutim, pogađa tek sekundarni, izvedeni interes slušanja. Reći da se subjekt odlučuje na slušanje zato da bi izbio pravo na sud, bilo bi isto što i reći da se subjekt odlučuje na govorenje zato da bi izbio pravo na govor. Nije to ono što bilo slušalac ili govornik imaju u svojoj minus ili plus aktivnosti primarno na umu. Rečeno posve točno, oni ništa nemaju na umu, jer je poticaj njihova djelovanja položen dublje. Slušalac sam ne odlučuje o svom sudu ništa više no što govornik sam odlučuje o svom izričaju. U komunikacijskoj »igri« i s jedne i s druge strane aktiviraju se položaji u strukturi *Lebenswelta*. Govorna radnja – što razvijeni, to više – zahvaća jednim dijelom one strukture slušaocove komunikacijske kompetencije koje se u danom trenutku nalaze izvan kontrole svijesti i imaju svoj ontološki pandan u nekom sedimentu njegova opstojnog položaja. Stoga je slušaoc čov interes podjednako egzistencijalne prirode. Ne samo stjecanje informacija, kao u jednostavnim govornim razmjenama, već i uvježbavanje spoznajnih sposobnosti, kao u složenim govornim razmjenama, u funkciji su održavanja njegove egzistencije. Kao što je u vezi s tim ponovno primijetila Smithova, »mi dobrovoljno služimo drugima kao instrumenti jer, čineći to, pridonosimo mreži društvenih pretpostavki koja nam omogućuje da potom *njih* koristimo kao instrumente, i tu mrežu društvenih pretpostavki održavamo.«³⁷ Za nas je, dakle, upoznavanje obilježja načina govornikova društvenog postojanja fundamentalno važno, jer jedino tako možemo shvatiti parametre vlastitog postojanja i izgraditi prikladnu strategiju njihova učvršćenja. Pri tom valja imati na umu da se neki aspekti čovjekova postojanja u strukturi *Lebenswelta* ne mogu izvesti na vidjelo nikako drugačije do govornom aktivnošću, pa je ta aktivnost stoga, ma koliko deriviran, ipak jedini dostupan trag tih aspekata, Slušalac je, prema tome, nezaobilazno upućen na nju.

Uobičajimo napokon zaključke. Govorenje je proces koji je u svakom trenutku svog odvijanja presječen dvjema oprečnim interesnim perspektivama. Govorniku se radi o tom da pobudu pretvori u artikulaciju, slušaocu pak o tom da iz artikulacije razazna pobudu. U terminima koje je volio koristiti Vygotski, govornik napreduje od smisla do značenja, slušalac od značenja do smisla; u terminima jedne prethodne formulacije iz sljedea naše rasprave, govornik traži (izričajnu) formu za svoju situaciju, slušalac situaciju koja proizlazi iz te forme. Suvremena psiholingvistika ustalila je običaj da način kojim slušalac prima smisao govornog pripočaja naziva »analizom-kroz-sintezu«³⁸ To znači da slušalac tijekom recepcije neprekidno resegmentira izričaj i preraspoređuje njegove smislaone naglaske. Dok ne dokuči smisao, on neće moći shvatiti značenje. Za govornika vrijedi obrnuto. On jezično raščlanjuje sintetički dojam koji u sebi nosi, provlači ga kroz filter kolektivno usvojenih značenjskih procedura. Kao svojevrsna »sinteza-kroz-analiz«, ta njegova djelatnost teži značenju da bi mogla prepoznati vlastiti smisao. U skladu s tim moglo bi se reći da je govorenje postupak kojim govornik subjekt *rješava* jedan specifični problem svoje egzistencije – koji se ni na koji drugi način ne može riješiti – tako što ga *postavlja* pred svoga slušaoca. Taj je uvid dosad izmicao uglavnom zbog toga što se u izričaju, kao što je primijetio Michel Meyer, »ono što je bilo problematično afirmira kao neproblematično. Odgovor potiskuje svoj status odgovora ne referirajući izravno na pitanje na koje odgovara. (...) Bilo da je on kakav izraz, rečenica ili cijeli tekst, pitanje koje je postojalo nestaje u nekoj referencijskoj činjenici koja se *odnosi* prema onom što je bilo u pitanju i to zabašuruje.«³⁹ Način kojim se referencija odnosi prema onom što je u izričaju problematično jest dakako, značenje tog izričaja. Budući da referencija skriva odnos prema problemu koji ju je oformio i tako maskira značenje kao svoj konstitutivni uvjet, u propozicijskoj teoriji nije se uočavalo njezin izvedeni karakter. Držalo se da je ona ta koja postavlja značenje pridrživanjem i kombinacijom svojih elemenata;

»U srži klasične teorije referencije stoji postavka da je referencija *dana* s izrazima i da *time* zna-

čenje postoji kad izrazi djeluju unutar propozicija. Zapravo, referencije kao denotirana individualna i iskustvena dat nisu dane s izrazima i propozicijama, već se nude spoznaji kao rezultat procesa pitanja koji završava u odgovorima. One stječu danost kad se zgotovi dinamika procesa pitanja kako za govornika, tako i za njegove slušaoce. Kad pitanja dosegnu dotične predmete i stvari, referencija se opredmećuje u uskom smislu te riječi.⁴⁰

Kao što smo vidjeli, govornikov i slušaočev proces pitanja kreću se u oprečnim smjerovima, tako da se odgovor za govornika postavlja kao pitanje za slušaoce, i obrnuto. Ako stoji, to je dalekosežna spoznaja koja problem načina postojanja govornog izričaja prikazuje u novom svjetlu. Izričaj ne zavređuje svoj ontološki status ni s obzirom na ono što denotira u sferi »izvanjezične stvarnosti« (kao što postavlja desosirovka lingvistika) ni s obzirom na konvencije jezičnog sporazumijevanja (kao što postavlja vitgenštajnovska filozofija jezika s teroijom govornih činova), već s obzirom na položaj govornog subjekta koji se u njemu objavljuje. Budući da se taj položaj ne može objaviti drugačije osim s obzirom na konvencije jezičnog sporazumijevanja i potom na denotat koji iz njih proizilazi – kao u slučaju izričaja *Pet je sati* – on je tu ilokuciju i tu lokuciju prinuđen, gotovo potajice, staviti u svoju službu. Koliko mu to pođe za rukom, toliko će vlastitih dimenzija aktivirati i toliko utjecaja pribaviti svom subjektu u strukturi svijeta života. Budući da taj uspjeh ovisi isključivo o »zarobljavanju« slušaoca, neizbježno je da mu slušalac suprotstavi vlastitu strategiju. Ona će se sastojati u tom da se ono što je govornik svojom akcijom »izglobo«, na nekoj višoj razini iznova »uzglobo« a parametre kolektivnog jezičnog sporazumijevanja, da se u govornom događaju prepoznata govorni čin, u govornoj izvedbi govorni scenarij; ukratko – da se u radnji počinjenoj u neku ruku života radi, prokaže manje ili više dalekosežan potez u zapodjenutoj komunikacijskoj igri.

BILJEŠKE

- 1 Usp. za to pobiže Lav Vygotskij, *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1979, napose poglavlje *The Adoption of Higher Psychological Functions*.
- 2 Za razlikovanje te dvije vrste znanja usp. Bertrand Russel, *An Inquiry into Meaning and Truth*, George Allen, London, 1940, str. 49.
- 3 Pojmovima priručnosti (das Zuhandene) i predručnosti (das Vorhandene) Martin Heidegger u *Bivstvovanju i vremenu* opisuje dva načina postojanja predmeta u našoj svijesti. Ti načini postojanja određuju naše načine bavljenja njima, tako da priručne predmete »držimo na umu« dok se predručnima »zaokupljamo«. U tom smislu Heideggerovi pojmovi priručnosti i predručnosti korespondiraju s Russellovim (i nešto kasnije Sartreovim) pojmovima znanja za i znanja o. Usp. *Sein und Zeit*, Max Niemeyer, Tubingen, 1979, poglavlje *Die Weltlichkeit der Welt*, posebno str. 66ff.
- 4 Usp. *Filosofska istraživanja*, prev. dr Ksenija Maricki-Gadanski, drugo, pregledano i dopunjeno izdanje, Nolit, Beograd, 1980, & 23, str. 47/8.
- 5 U knjizi *Wirtschaft und Gesellschaft* ur. J. Winckelmann, Köln, 1964, sv. 1, str. 1.
- 6 Ibidem, str. 20.
- 7 Originalni naslov *How to Do Things With Words* (Oxford, 1962) preveden je u nas različito, ali mi se ovo čini najjednostavnijim i najprikladnijim rješenjem, s obzirom na to da »činiti nešto nečim« znači djelovati, i da glagol *djelovati* ima komunikacijsku poantu za razliku od instrumentalne poante glagola *činiti*.
- 8 Ibidem (drugo izdanje, Oxford, 1965), str. 80/1.
- 9 Usp. Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Suhrkamp, Frankfurt a/M 1982, sv. 1, str. 390ff.
- 10 Kao što je pokazao P. Strawson u *Intention and Convention in Speech Acts*, *Philosophical Review* 1964, str. 439ff.
- 11 Usp. Habermas, op. cit., str. 396.
- 12 *Filosofska istraživanja*, & 164, str. 97.
- 13 Usp. Hans Hahnappel/Hartmuth Melenk, *Alltagssprache, Semantische Grundbegriffe und Analysebeispiele*, Wilhelm Fink, München, 1979, str. 14.
- 14 Usp. u vezi s tim Habermas, op. cit., str. 494f.
- 15 *Filosofska istraživanja*, & 654, 655, 656, str. 189.
- 16 Ludwig Wittgenstein, *On Certainty*, ed. G. E. M. Anscombe and G. H. von Wright, Harper Torchbooks, New York, 1972, str. 205.
- 17 *Filosofska istraživanja*, & 90, 91, 92 (str. 76f) i & 109, str. 80f.
- 18 Ibidem, & 106, 107, str. 79f.
- 19 Ibidem, & 66, 69 (str. 66f) i & 89, str. 76.
- 20 Paul Watzlawick / Jeanet Beavin / Don Jackson, *Menschliche Kommunikation, Formen, Paradoxien, Störungen*, Hans Huber, Bern, Stuttgart, Wien, 1969, str. 61ff. (orig. *Pragmatics of Human Communication*, W. W. Northon Comp., New York, 1967), 21 Hahnappel/Melenk, op. cit., str. 55.
- 22 Teun van Dijk, *Text and Context Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, Longman, London, 1977, str. 217.
- 23 M. Kreckel, *Communicative Acts and Shared Knowledge in Natural Discourse*, London, 1981, str. 25ff.
- 24 Whorf, naime, u *Znanosti i lingvistici* (izvorno objavljenoj 1940; usp. *Jezik, misao i stvarnost*, BIGZ, Beograd, 1979, str. 141f) piše: »Naučnici koji se bave lingvistikom već su davno shvatili da sposobnost tečnog govora nekog jezika ne daje nekome i lingvističko znanje o njemu, to jest, razumevanje fenomena njegove pozadine i njegovih sistematskih procesa i struktura, nimalo više nego što sposobnost da se dobro igra biljar pruža ili zahteva od igračka bilo kakvo znanje o zakonima mehanike koji djeluju na biljarskom stolu.«
- 25 Habermas, op. cit., str. 376f.
- 26 Barbara Herrnstein Smith, *On the Margins of Discourse, The Relation of Literature to Language*, Chicago University Press, Chicago 1978, str. 22.

- 27 *Filosofska istraživanja*, & 585, str. 177.
- 28 Za slično shvaćanje svakodnevnog prepricavanja doživljaja usp. argumentaciju Fladera i Gieseckea u njihovoj studiji *Erzählen im psychoanalytischen Erstinterview* u zborniku *Erzählen im Alltag*, Suhrkamp, Frankfurt a/M, 1980, str. 211f i 26f. Usp. sada i prijevod u zborniku *Pričanje u svakodnevi* što sam ga priredio za osječku *Reviju* 2/1984, str. 132f i 136.
- 29 M. Merleau – Ponty, *Fenomenologija percepcije*, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1978, str. 211.
- 30 O različitim oblicima redukcije odgovornosti u govornom djelovanju pobiže govori Erving Goffman u *Frame Analysis. An Essay On Organization of Experience*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1974, poglavlje *Frame Analysis of Talk*. Nešto skraćena verzija prevedena je također u *Reviji* 2/1984. Usp. također kako prijelaz iz »govorenja« u »davanje na znanje« razmatra Barbara Herrnstein Smith, op. cit., str. 113ff. Zanimljive opaske o problemu sadrži i analiza »posrednih govornih činova« u knjizi Mary Louise Pratt i Elisabeth Closs Traugott *Linguistics for Students of Literature*, Harcourt, Brace Jovanovich, New York, 1980, str. 233ff.
- 31 Smith, op. cit., str. 90.
- 32 William Labov, *Language in the Inner City, Studies in the Black English Vernacular*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1972. Neznatno skraćena verzija prevedena je u *Reviji* 2/1984.
- 33 Kao što je primijetila Barbara Herrnstein Smith, riječ je o igrama koje se igraju »za istinu«. Usp. op. cit., str. 105.
- 34 Watzlawick et al., op. cit., str. 84.
- 35 Usp. Mary Louise Pratt, *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*, Indiana University Press, Bloomington, 1977, str. 105.
- 36 Ibidem, str. 109f.
- 37 Smith, op. cit., str. 135.
- 38 Termin su uveli M. Halle i K. Stevens još 1958, a pregledno ga objavili u članku *Speech Recognition: A Model and a Program for Research*, u zborniku Fodor/Katz, *The Structure of Language*, Englewood Cliffs, 1965. Usp. razredu i komentar u Aleksej A. Leont'ev, *Psycholinguistik und Sprachunterricht*, Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1974, str. 83ff. (orig. *Nekotorye problemy obučeniya russkomu jazyku kak inostrannomu. Psiholingvističeskie očerki*, Moskva, 1970), V. također uvod I. A. Zimnjaje *Opažanje smisla govornog saopćenja* u zborniku *Smyslovoe vospriyatje rečevogo saobščeniya*, Nauka, Moskva, 1976, posebno str. 26ff.

Predavanje održano u organizaciji Društva za srpskohrvatski jezik i književnost Vojvodine.

- 39 Michel Meyer, *Meaning and Reading. A Philosophical Essay on Language and Literature*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1983, str. 4.
- 40 Ibidem, str. 43f.

bivanje

maja haderlap

u mršave čase
otići
kada domovi budu
očevima ostareli
kada su dugi
hodnici
otvoreni

u tihom
pragu skutrena
tražiću se
u tisućama dana

doći će dnevni
bakra u kosi
srebra u očima
kada u svom
sećanju ne budem
sebe spoznala
kad se pred sobom
samom
pretvorim u
oklevanje

DAROVANJE MESECU

nositi sa sobom
napola užareni
kamen,
staviti na kocku
bdenje

tražiti
obraz
u bledom sjaju
u uštapu
udaljenost.

znati nešto
o hladu,
svodu predati
dva svoja oka
bez oklevanja.

TUĐINAC

ići
mimo tvojih
dolazaka,
slepo kroz varljivu
sreću,
u čekanju,
gde misao zastane.

svilena
zvezda nadanja
u krv utone
kad je slutnja reči
već jalovih
u nama,
u našem
strahu.

zanemim
kad se dotakne
žuljavi dlan
posude
i pospremi je
sa stola.

PROVINCIJSKA LJUBAV

l
s večeri dolaze
da u gostioni stoje
s pivom za šankom
kolegi nazdravljaju.

u poznim satima
ožive. žudeni
gutljaji spiraju dan
iz sjaktavih očiku.

devojke dotiču
krišom. s crnilom
noći krepe se
rame uz rame

u okovratniku
vonja na muškoj znoj.
dlanovi vlažni
i grubi

svoj par odvoze
autom
pažljivi
kad im se prohte
plen.

prevod sa slovačkog
M. D. Stefanović